

DE TO RONGKONG IN MIDDEN-CELEBES

Author(s): ALB. C. KRUYT

Source: *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië*, Deel 76, 3de/4de Afl. (1920), pp. 366-397

Published by: [KITLV, Royal Netherlands Institute of Southeast Asian and Caribbean Studies](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/20769987>

Accessed: 04/09/2013 18:50

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

KITLV, Royal Netherlands Institute of Southeast Asian and Caribbean Studies is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië*.

<http://www.jstor.org>

DE TO RONGKONG IN MIDDEN-CELEBES.

DOOR

DR. ALB. C. KRUYT.

Enkele maanden geleden maakte ik met den Heer J. Kruyt een reis in het westelijk deel van Midden-Celebes. Het doel van dezen tocht was onder meer om gegevens te verzamelen omtrent een vroegere cultuur, welke bij de daar wonende stammen mocht hebben bestaan, ten einde op deze wijze door vergelijking te kunnen bepalen, welken invloed de immigranten, die blijkens de overleveringen en de steenen oudheden, welke in verschillende deelen van Midden-Celebes gevonden worden, in dit land moeten zijn binnengedrongen, op de oorspronkelijke bewoners van het land hebben gehad. De resultaten van deze reis en van meer dergelijke tochten met betrekking tot pasgenoemd vergelijkend onderzoek hopen we later te publiceeren. Maar wij hebben bij ons onderzoek zooveel gegevens bijeen kunnen brengen, die niet van dadelijk belang zijn voor het pas medegedeelde doel, dat ik besloot een en ander in een paar afzonderlijke opstellen openbaar te maken.

In alle dorpen waar wij langeren tijd verbleven, heb ik naar dezelfde zaken onderzoek gedaan, zoodat ik wel eenige zekerheid omtrent het medegedeelde heb gekregen. De meeste inlichtingen hebben we ontvangen aan den bovenloop der rivier, zoodat het wel mogelijk is, dat de gewoonten van de To Rongkong benedenstrooms hier en daar zullen verschillen, te meer daar deze lieden tot den Islam zijn overgegaan. De invloed, dien deze overgang heeft gehad, moet echter gering zijn, daar honden- en varkensoffers bij deze menschen nog worden gebracht, al wordt het vleesch dezer dieren niet meer gegeten. Als tolk bij onze onderzoekingen heeft dienst gedaan de Heer P. Kare, wegpziener te Masamba. Van den Heer Waworoentoe, die drie jaar lang als Bestuursassistent onder de To Rongkong heeft gewoond, heb ik enkele mededeelingen ontvangen omtrent de rechtspraak dezer lieden.

Het landschap Rongkong ontleent zijn naam aan de groote rivier, die een samenvloeiing is van talrijke bronrivieren in het zuidwestelijk gedeelte van Midden-Celebes. Zij voert haar water eerst in zuidoostelijke richting door het gebergte heen, om daarna, als ze in de groote vlakte van Loewoe is aangekomen, in meer zuidelijke richting voort te gaan.

De eenige aangelegde weg, die toegang geeft tot dit bergland, loopt langs den rechteroever van deze rivier. Aan dezen weg liggen niet veel dorpen; de meeste nederzettingen vindt men op eenigen afstand van de groote rivier. Het meest bevolkt is het bronnengebied van de Rongkong, een plateau van gemiddeld 1500 M. hoogte. Daar zijn de dorpen geschaard om de hoofd-nederzetting Limbong, zeker wel het grootste dorp der To Rongkong.

In de dichter bij de laagvlakte gelegen dorpen zijn de inwoners tot het Mohammedanisme overgegaan, maar boven het dorp Tandoeng is men tot nu toe Heiden gebleven.

De To Rongkong zijn een afdeeling van de Sa'dan-Toradja's, die zich van den moederstam hebben afgescheiden, en een andere woonplaats hebben opgezocht. De overlevering omtrent deze verhuizing is nog zoo levendig en algemeen bekend, dat wij moeten aannemen, dat het nog niet zoo heel lang geleden kan zijn, dat dit land bevolkt is.

De aanvoerder van de immigranten was een zekere Lalong. Hij schijnt den ouden weg gevolgd te hebben, toen hij uit zijn land trok, en zich dicht bij de vlakte vestigde. Van hier uit trokken zijn nakomelingen weer de bergen in, en zij volgden daarbij het stroomgebied van de Rongkong. Zij hebben steeds de betrekkingen met hun stamland onderhouden en het pad dat van Limbong naar Baroepoe voert, wordt veel begaan.

Een omstandigheid welke er mede op wijst, dat de afscheiding der To Rongkong nog niet zoo heel lang geleden heeft plaats gehad, is dat de taal die de Rongkongers gebruiken, volgens den taalgeleerde Dr. H. van der Veen, zelfs niet dialectisch van het Sa'dansch verschilt.

De afscheiding moet ook hebben plaats gehad, vóór de Sa'dan-Toradja's een nieuwe cultuur hadden overgenomen, zich voornamelijk typeerende in een zeer uitgebreiden doodencultus. Niets hiervan is te merken bij de To Rongkong. Ook de ondeugden van dobbelen en hanengevechten, welke met die nieuwe

cultuur hun intrede in het Sa'dan-gebied hebben gedaan, zijn den Toradja's aan de Rongkong vreemd. We moeten hieruit dus wel opmaken, dat de afscheiding heeft plaats gehad vóór de algemeene doorwerking van die nieuwe cultuur. Het is zelfs waarschijnlijk, dat de verhuizing een gevolg is geweest van den nieuwen toestand, die door de immigranten werd geforceerd.

Ik ga op de bijzonderheden van deze verhuizing hier niet in. Eveneens zal ik mij onthouden van een nadere beschrijving van het land. Ik kan hiervoor verwijzen naar het reisverslag, dat ik met den Heer J. Kruyt opstelde, en dat is verschenen in de Mededeelingen van het Nederlandsche Zendinggenootschap. ¹⁾

Het dorp bij de To Rongkong vormt een eenheid, aan welker hoofd de Tomakaka staat. Waar in het stamland Tomakaka tot de benaming van een stand is geworden, heeft hij in Rongkong zijn oorspronkelijke beteekenis van «oudere» behouden, en duidt hij een titel aan. Nu heeft ieder dorp zijn Tomakaka, die voor het Gouvernement gelijk in rang zijn; maar de lieden zelven weten nog dat dorpen als Parara, Makakende, Lena, Tandoeng, Saloe, Pakoe, Boeka en Kanandede oorspronkelijke nederzettingen zijn waaruit andere dorpen zijn ontstaan. De hoofden van deze stamdorpen worden door de andere Tomakaka's steeds beschouwd als van meer aanzien zijnde. Bij het overlijden van een hunner werd steeds een menschenoffer vereischt. Officieel bestaan in Rongkong geen distrikten, maar de nederzettingen voelen zich altijd nog als één geheel met het stamdorp, vanwaar zij zijn uitgezwermd.

Sommige dorpen hebben een Matoesa kombong, een soort onderhoofd, die het eerst kennis neemt van de geschillen welke in het dorp voorkomen. Zoo mogelijk beslist hij ze ook; maar voelt hij zich hiertoe niet in staat, dan geeft hij de zaak over aan den Tomakaka, het eigenlijke dorps hoofd. Geeft nu een dorpeling een zaak bij den Tomakaka aan buiten den Matoesa kombong om, dan heet dit tengkai o'bi, «over de adat heen-stappen». De schuldige moest daarvoor een buffel aan den Tomakaka geven, die als tegenprestatie een varken slachtte, als erkenning dat hij den buffel ontvangen had. Vandaar de naam pantarima voor dit varken.

Ook wanneer de vorst van Paloppo, aan wien de To Rongkong

¹⁾ Dl. 64 blz. 3—16.

onderworpen waren, de menschen had laten oproepen om eenig werk voor den landsheer te verrichten, en een der opgeroepen onttrok zich buiten voorkennis van den Tomakaka daaraan, dan had deze laatste het recht, een der buffels van den onwillige te nemen.

Onder de rechtszaken, die de Matoea kombong nu en dan te beslissen heeft komt wel eens het verplaatsen van de grensteekens der akkers voor; deze grensteekens bestaan in *Dracaena*-planten. Wanneer de aangeklaagde schuldig wordt bevonden aan dit misdrijf, moet hij een varken slachten, dat *tamapadang* heet. Is de schuldige daartoe niet genegen, dan nemen de hoofden (Tomakaka) een buffel van hem, en slachten weer als tegenprestatie een varken. De buffel eigenen de Tomakaka zich niet toe, maar hij wordt bewaard. Wanneer dan een der dorpsgenooten met een buffel werd beboet, en hij was niet in staat deze boete te betalen, dan werd daarvoor het bewaarde dier genomen. (Mededeeling van den Heer Waworoentoe).

Diefstal komt onder de To Rongkong weinig voor. Men maakt onderscheid tusschen gewoon wegnemen van iets, dat aan een ander toebehoort, en diefstal gepaard met inbraak. In het eerste geval wordt de schuldige alleen veroordeeld tot het teruggeven van het gestolene of de waarde er van. Heeft de dief echter een kist geopend en daaruit iets weggenomen, of is hij in een rijstschuur gebroken om van den inhoud te nemen, dan moet hij een buffel betalen. Is de waarde van het gestolene meer dan de prijs van den buffel, dan moet het ontbrekende worden bijgepast. Wanneer de bestolene den buffel ontvangen heeft, moet hij een varken slachten, dat *pantarima* heet. (Mededeeling van den Heer Waworoentoe).

Kon een zaak eertijds niet worden uitgemaakt, dan werd gebruik gemaakt van een godsoordeel, dat in duiken bestaat, en dat den naam draagt van *silaoenanowai*.

Verder vindt men in elk dorp nog een Siadja en een Pongarong, die vooral in de Boven-Rongkong, te zamen met den Tomakaka het dorpsbestuur uitmaken, De Siadja zou men de rechterhand van het dorps hoofd kunnen noemen, en ik vermoed, dat hij nu en dan geheel de plaats van den bovengenoemden Matoea kombong inneemt. Hij is de man die de adat kent, en die het hoofd helpt bij het beslissen van geschillen. De werkzaamheden van den Pongarong bepalen zich tot alles wat op den landbouw betrekking

heeft. Wanneer beneden over het akkerwerk van de To Rongkong gesproken wordt, komt de taak van den Pongarong vanzelf ter sprake. Bij de offers die moeten worden gebracht, kan de Siadja den Pongarong vervangen.

De Tomakaka woont gewoonlijk in het grootste huis van het dorp, dat er ook aanmerkelijk steviger uitziet, dan de andere woningen. Dit is ook niet te verwonderen, want deze woning is het clan-huis, de *banoea katongkonan*, dat door de inwoners van het dorp gezamenlijk wordt opgericht en onderhouden. Bij de oprichting worden bij tijden een varken en een kip geslacht, waarvan het bloed op de palen en balken wordt gesmeerd. Onder de steenen, waarop de palen rusten, werd niets gelegd. Bij verschillende gelegenheden, zooals bij het begin van den rijstplant, bij een epidemische ziekte, komen de leden van de gemeenschap in het clan-huis te zamen om te offeren, en de goden aan te roepen.

Merkwaardig vooral is deze woning als vrijplaats voor lieden, die den dood verdiend hebben. Wanneer een der leden van de gemeenschap iets heeft gedaan, waarvoor hij zou mogen worden gedood, en hij weet in de *banoea katongkonan* te vluchten, dan is hij zijn leven zeker. In zulk een geval werd een buffel geslacht en de misdaad van de gevluchte werd met een boete afgedaan. Was de schuldige een vrije dan betaalde hij een buffel, was hij een slaaf, dan kon hij volstaan met een lap oud katoen, dat den naam draagt van *mawa*. Voor slaven werd de boete natuurlijk gewoonlijk door hun meester voldaan.

Drong de vervolger ook in het clan-huis door, al was het niet met de bedoeling om te dooden, dan maakte hij zich aan een groot misdrijf schuldig, waarvoor hij een buffel als boete moest geven. ¹⁾

Het verschil tusschen slaven, *kaoenan*, en vrijen schijnt bij de To Rongkong niet zoo groot te zijn als bij de Sa'dan-Toradja's.

¹⁾ Dit asylrecht van eenige woning hebben wij tot nu toe bij geen ander volk van Midden-Celebes gevonden. Bij de Kajans van Borneo schijnt zoo iets wel te bestaan. Zooals de meeste dezer Dajakstammen wonen de Kajans in een lange woning. Het is verboden in dat huis iemand te dooden. Zoo vertellen Hose en Mc Dougall, dat het een Kajan vrij staat zijn slaaf te dooden, tenzij hij zulks doet in het huis, waardoor hij zich aan een ernstig vergrijp zou schuldig maken. Is bijvoorbeeld een amokmaker in het huis gevlucht, dan mag men hem daar niet dooden. Door een slag tracht men hem bewusteloos te maken, waarna men het lichaam naar buiten sleept en den schuldige daar afmaakt. (Te Pagan Tribes of Borneo, II, 200).

Of het is misschien juister gezegd: dit verschil valt niet zoo op. In het algemeen maken de To Rongkong denzelfden democratischen indruk op ons als vele stammen in het Pososche. Een paar maal deed ik een Tomakaka de vraag of hij meende, dat de slaven van andere afkomst zijn dan de vrijen; maar beiden antwoordden, dat zoowel slaven als vrijen van gelijke afkomst zijn.

Al moge dan de maatschappelijke afstand tusschen den slaaf en zijn heer niet zoo groot zijn als bij den moederstam, de Sa'dan-Toradja's, toch is de bijgeloovige eerbied, dien de slaaf voor zijn meester heeft, zeer groot. Hij zal bevoorbeeld nooit uit de nap van zijn meester drinken, of diens eetgerei gebruiken. Wil hij eenigen drank of eenig voedsel, dat zijn meester heeft overgelaten, nuttigen, dan zal hij dit eerst in zijn eigen bakje overdoen. Een kaoenan zal oppassen niet met den rug naar zijn meester gekeerd te gaan zitten; hij zal zich hoeden op diens slaapmat te trappen, of om te spreken voordat de heer het woord tot hem heeft gericht. Maakt hij zich aan een of ander van het genoemde schuldig, dan zou hem een ongeluk kunnen treffen (ma'boesoeng); gewoonlijk zwelt de buik van den slaaf op na een dergelijke veronachtzaming van den eerbied voor zijn heer. Eenig middel om de funeste gevolgen van zulk een vergissing te niet te doen wist men ons niet op te geven. Alleen wanneer een slaaf tot de ontdekking komt, dat hij onwetend eenig eet- of drinkgerei zijns meesters heeft gebruikt, is een bekentenis voldoende om hem voor de gevolgen van zijn vergissing te vrijwaren. Het voorwerp dat de slaaf heeft gebruikt, wordt weggeworpen.

De wijze waarop de To Rongkong hun woningen bouwen, verschilt vrij veel van die waarop hun stamverwanten, de Sa'dan-Toradja's dit doen. De onderbouw is nagenoeg dezelfde: de palen rusten op platte steenen; in deze palen zijn op geregelde afstanden gaten gebeiteld, waardoor dwarshouten zijn gestoken, die eenige stevigheid aan den onderbouw geven, en tegelijkertijd de gelegenheid aanbieden buffels onder de woning te stallen. De eigenaardige vorm van de Sa'dan huizen met hun zadelvormige daken, die onwillekeurig aan een vaartuig doen denken, vindt men in Rongkong niet. De huizen zijn versierd met in hout uitgesneden karbouwenkoppen en -horens. Van de geslachte dieren worden de horens in het huis bewaard, maar de onderkaken en de rotan ringen (e n o b a l o e l a n g), waaraan de dieren gebonden waren

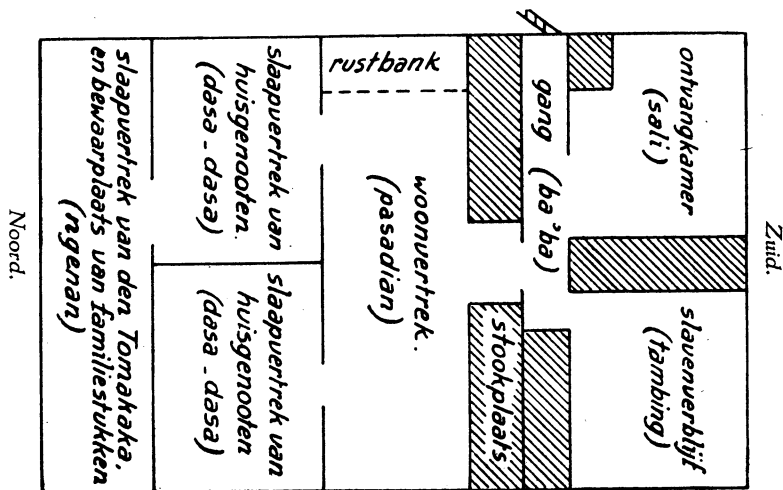
toen ze werden gedood, worden onder de woning bijeengebracht.

Bij het bouwen van een clan-huis of *banoea katongkonan* wordt er op gelet, dat de nok van het dak in de richting Noord-Zuid loopt. De ingang der woning is dan tegen het Noorden. Bij de gewone woonhuizen volgt men een anderen regel: daarbij volgt de nok den loop van de rivier. Dit is zeer verklaarbaar, waar deze lieden de rivier volgende steeds dieper het binnenland in zijn gedrongen, en de nok wijst naar de plaats vanwaar men is gekomen.

Alleen in het dorp Limbong troffen wij rijstschuren aan, die met dezelfde kleurige en rijke versieringen waren uitgerust als de voorraadshuisjes in het Sa'dan-gebied, maar bij navraag bleek, dat lieden uit het stamland dit snijwerk waren komen aanbrengen. De To Rongkong hebben deze kunst dus waarschijnlijk bij hunne verhuizing niet meegebracht.

Een enkele woning vonden wij in Limbong, die op overeind gezette steenen van 1 Meter hoogte als palen was gebouwd. Dit huis behoorde toe aan een gewoon dorpeling.

De inwendige inrichting der woning is ook samengestelder dan die bij de Sa'dan-Toradja's, ofschoon de drie afdeelingen in de huizen der laatstgenoemden ook bij die der To Rongkong zijn te herkennen. Om een denkbeeld van die inrichting te geven voeg ik hierbij de plattegrond van de woning van den Tomakaka van Limbong. De tekening spreekt voor zichzelf.

Plattegrond van de woningen van Tomakaka van Limbong.

De dorpen zijn niet groot; meer dan tien huizen vindt men zelden op één plaats. Alleen Limbong is een groot dorp, ook merkwaardig omdat het op terrassen gebouwd en van aarden wallen voorzien is. Deze voorzorgsmaatregelen tegen een vijand heeft men bij dit dorp zeker noodig geacht, omdat de plaats het meest vooruitgeschoven is in deze streek. Men verzekerde ons echter, dat Limbong nooit aan eenigen vijandigen aanval had bloot gestaan. De To Rongkong zijn een weinig krijgshaftig en oorlogszuchtig volk. Wij kunnen wel aannemen, dat ook de Sa'dan-Toradja's dezen vreedzamen trek hebben gehad, voordat zij door hunne vorsten aan oorlogvoeren werden gewend.

Te Limbong bezochten wij de ijzersmederij, want ook de To Rongkong doen veel aan ijzersmeden, ofschoon niet in zoo groote mate als de To Seko. In de bergen om Limbong heen moeten veel ijzerhoudende lagen voorkomen, en volgens een mijningenieur, die deze streek bezocht, moeten die lagen zich als een aaneensluitend geheel over een groote oppervlakte uitstrekken. Evenals in de Posso-streek is het ijzersmeden na de komst van het Gouvernement in verval geraakt. De moeite aan het graven naar ijzererts verbonden weegt niet op tegen den prijs, waarvoor men zich ijzeren werktuigen kan koopen, die door Chineesche handelaars worden ingevoerd.

De smederij, porendean, te Limbong verschilt niet veel van dergelijke gebouwtjes, die elders in Midden-Celebes worden aangetroffen. Wij zagen er een grooten steen, die als aambeeld wordt gebruikt, om uit het gesmolten ijzer de slakken te hameren. Dit steenen aambeeld heet porambakan. Een kleiner, tandaran, is van ijzer, en hierop wordt het metaal tot werktuigen gesmeed. Hamer, paloe, en tang, sipi, verschillen niet van die bij de Posso-Toradja's in gebruik.

Bij het bouwen van een smederij, of het herstellen er van, worden een varken en een kip geslacht. Ook wanneer men een blaasbalg, saoean, maakt, en de houten kokers, waarin de zuigers op en neer gaan, worden uitgeboord, slacht men vooraf een hoen, en met diens bloed wordt het hout, dat uitgehold zal worden, bestreken.

Het ijzer als zoodanig schijnt bij deze menschen niet zulk een groote rol te spelen als bij de Posso-Toradja's. Een tijd waarin het verboden is te smeden bestaat niet. Alleen zijn er wel

beperkende bepalingen, met het oog op den stand van het rijstgewas. Zoo mag men bijvoorbeeld gedurende den oogst wel hakmessen en rijstsnijmesjes smeden, maar geen graafijzers. Mannen, wier echtgenooten zwanger zijn, mogen niet alleen niet smeden, maar ze moeten zich zelfs van de smederij verwijderd houden, opdat de vrucht niet daarvan eenige schadelijke gevolgen zal ondervinden. Overigens schijnt er geenerlei verbod te bestaan omtrent het aanraken van ijzer. Ook aan de lijken mag men in de doodkist ijzer meegeven.

De Rongkongsche vrouwen zijn zeer bedreven in het ikatten, een kunst die zij volgens de overlevering uit hun stamland, het Sa'dan-gebied, hebben meegebracht en onderhouden, terwijl de Sa'dan-Toradja's zelven haar niet meer verstaan. Ik zal hier niet verder over het weven uitwijden, daar de Heer J. Kruyt zijn bijzondere aandacht aan dezen tak van nijverheid onder de To Rongkong heeft gewijd, en daarover een afzonderlijk opstel zal schrijven.

Opmerkelijk is dat de Rongkongsche vrouwen haar fraaie gekatte weefsels niet in het dagelijksche leven gebruiken. Die doeken worden bewaard om er de lijken van overledenen mee uit te rusten. Zij zelven gebruiken gewone doeken, door haar zelven geweven of van de handelaars gekocht.

In den ouden tijd zouden de vrouwen hun doeken geweven hebben van de bladvezels van een boom, die veel op areca-palm lijkt, en die in Rongkong ka'doe heet. Latër is men zelf katoen gaan planten, maar toen men gemakkelijk garens in de winkels van Paloppo kon krijgen, heeft men de cultuur van de katoenplant verwaarloosd. Eerst in de jaren van den Europeeschen oorlog is men haar weer gaan aanplanten, en is het spinnen opnieuw in zwang gekomen, omdat geruimen tijd geen garens werden ingevoerd.

Van een industrie van kleedingstof van geklopte boomschors, wist men niets af, wat ook niet te verwonderen is, daar de To Rongkong de weefkunst uit hun stamland hadden meegebracht, en deze niet op een later tijdstip bij hen is ingevoerd. Toch wist men ons te vertellen, dat mannen tot nu toe wel eens schaamgordels gebruiken van de schors van den ta'ra-boom (Maleisch terap), die daartoe met een stuk hout murw geslagen wordt. Verreweg de meeste mannen dragen nu nog schaamgordels van katoen.

Opmerkelijk is dat de vrouwen in het dagelijksche leven zoo weinig versierselen dragen. In de Mohammedaansch geworden kampongs dragen zij het hoofd onbedekt, maar aan den bovenloop van de rivier hebben de vrouwen gewoonlijk een band om het hoofd, die het opgenomen haar vast moet houden. Zoo'n band, tali-tali, is soms van katoen, van palmbiad of het binnenste gedeelte van den bamboe. De banden van katoen zijn meermalen aardig bestikt met verschillende kleuren. Op reis zijnde hebben de vrouwen steeds een grooten zonnehoed, sarong, bij zich. De mannen dragen een hoofddoek of een van biezen gevlochten mandje op het hoofd, waardoor het lange haar wordt vastgehouden.

De vrouwen gebruiken veel de wortels van een reukgras, *boenga indan*. Zulk een wortel draagt men in een lapje katoen bij zich. Van deze plant wordt ook door toevoeging van kokosolie een soort reukolie gemaakt, waarmee het haar wordt ingewreven.

Wij zagen weinig kralen dragen. In Oeri vonden we een jongetje dat een halsketting van gewone kralen om had, waaronder we enkele zoogenaamde *moeti sala* opmerkten. Deze oude kralen heeten hier *masa'*, en men vertelde ons, dat ze in Seko gekocht waren.

Bij ieder dorp vindt men ook een of meer steenen, gewoonlijk drie, *laso batoe*, «steenen penis» geheeten. Deze steenen hebben ongeveer dezelfde bedoeling als de *toemotowa* bij de Tontemboam in de Minahassa, ze moeten aan de nederzetting kracht en voorspoed verzekeren. Beneden kom ik nog een paar maal op deze steenen terug in verband met het koppensnellen der To Rongkong, maar overigens zal ik er te dezer plaatse niet over uitweiden, aangezien de beteekenis er van pas duidelijk in het licht kan worden gesteld in verband met het gebruik van steenen bij andere stammen. Dit onderwerp zullen we later in een afzonderlijke studie behandelen.

Evenals wanneer men in het Sa'dan-gebied reisd, wordt men ook aan de Rongkong getroffen door de bevloude terrassen, waarop rijst wordt verbouwd. In het aanleggen van deze terrassen tegen soms steile berghellingen hebben deze menschen een groote vaardigheid. Rijst is dan ook het hoofdvoedsel en

nimmer wordt deze geplánt op drogen grond. Wel heeft men nog aanplantingen van *Colocasia* (oepé), casave, Turksche tarwe (dale), en oebi. Het verbod om gedurende drie dagen na het overlijden van een familielid rijst te eten, wijst er wel op, dat dit volk zich eertijds wel met andere gewassen dan rijst heeft gevoed, maar een rechtstreeksche herinnering aan zulk een periode heeft men niet meer bewaard.

Zooals boven reeds is opgemerkt, is het de Pongarong, die de landbouwwerkzaamheden regelt. Hij zoowel als de Siadja, die evenals de Pongarong offers aan de goden mag brengen, krijgen geen belooning voor hun werkzaamheden, maar bij iederen feestelijken maaltijd worden drie afzonderlijke porties gereed gemaakt voor het dorps hoofd (de Tomakaka), voor den Pongarong en voor den Siadja. Ook ontvangt ieder van hen een bepaald gedeelte van elk dier dat wordt geslacht, behalve van kippen. De betrekking van Pongarong en Siadja is erfelijk in de familie. Wanneer de functionaris bij zijn overlijden, of bij zijn aftreden, geen zoon heeft, of zijn zoon is voor zijn taak niet berekent, dan kan ook een neef in die betrekking worden aangesteld.

Wanneer de rijstooft is afgeloopen, kondigt de Pongarong het koemandede panito aan, een maaltijd waarmede het oude jaar wordt afgesloten. Hij gaat daartoe den avond te voren in het dorp rond, en roept allen op om den volgenden dag bij de rijstschuur van den Tomakaka bijeen te komen. Deze schuur draagt daarom den naam van *alang kasitoeroesan*, de schuur waar allen te zamen komen. Op den vloer die gemeenlijk onder deze huisjes wordt gevonden, zijn inmiddels van de rijst van den Tomakaka 22 bossen neergelegd. Tien ervan worden na de feestelijkheid terzijde gelegd om als *zaipadi* te dienen, terwijl de overige 12 bossen door den Pongarong als zijn aandeel naar huis worden meegenomen.

De schuur is omringd door een vluchtig opgestelde heining van bamboe, die met oude doeken, *mawa* is behangen; en daarom hurken de inwoners van het dorp op den grond. Wanneer alles gereed is, roept de Pongarong of de Siadja de geesten, *dewata*, aan, waarna hij een varken, een hoen en een hond slacht. Het vleesch van deze dieren wordt gekookt en bij den maaltijd genuttigd, die daarna plaats heeft.

Met dit koemandede panito is het oude oogstjaar afgesloten. Drie dagen daarna begint men met den aanleg van de droge

gronden, waarop de boven reeds genoemde gewassen worden aangeplant. Bij het zoeken naar een geschikt terrein voor zulk een tuin moet op verschillende dingen gelet worden. Vindt men bijvoorbeeld in de wildernis waarmee het te ontginnen stuk grond bezet is, een liaan, die in een lus is gegroeid, dan zou degeen, die dien grond bewerkte in geen enkel opzicht geluk hebben. Die lus toch zal alle goede invloeden en groeikracht verstrikken en daardoor verhinderen het veld en de bewerkers ten goede te komen. Daarom legt men een stuk hout in de lus, en slacht er een hond bij, waarvan de ingewanden aan de liaan worden opgehangen. De lus heeft dan iets om te strikken en de kracht van den geslachten hond zal verder kwaad vernietigen.

Zoo verstrikken enkele maanden waarin de terrassen onbewerkt blijven liggen. De Pongarong weet al, wanneer hij ongeveer moet beginnen met op het Zevengesternte te letten, teneinde uit den stand daarvan te kunnen bepalen, wanneer men weer moet beginnen de velden te bewerken. Het Zevengesternte draagt den naam van *borong-borong*; soms noemt men het *manoek*, «vogel», ofschoon met dezen naam meer Sirius wordt bedoeld. De gordel van Orion heet *tomalemba*, terwijl zijn zwaard den naam draagt van *madika*. De laatste drie sterren, die door de Posso-Toradja's gehouden worden voor den vleugel van den haan, welke in de combinatie van Zevengesternte, Orion en Sirius wordt gezien, noemen de To Rongkong de vrouw van *Borong-borong*, terwijl *tomalemba* de slaaf van *Borong-borong* is, wat reeds uit den naam «drager» (pikelaar) blijkt. *Manoek* of Sirius eindelijk heet het hoen te zijn van den Pongarong.

De stand van het gesternte kan zoowel bij het vallen van den avond als tegen het aanbreken van den dag worden waargenomen. 's Avonds gezien moet het Zevengesternte een goed eind boven den oostelijken horizon staan om te weten dat de tijd voor het openen der akkers is aangebroken. Tegen den morgen waargenomen moet daartoe een groot deel van de bovengenoemde combinatie van sterrebeelden reeds zijn ondergegaan. Eerstgenoemden stand der sterren noemt men *randoekandoke*, bij den tweeden spreekt men van *rombe*. Nu worden de waterleidingen nagezien. Wordt een nieuwe leiding gegraven, of dreigt een oude in te zakken, dan slacht men daarbij een hond of een hoen, soms ook een varken. Het bloed van het dier wordt in het water der leiding of op het dijkje gesprendeld. Een deel van het bloed

wordt in een pisangblad opgevangen om daaruit te kunnen opmaken, of het dijkje voortaan stevig genoeg zal wezen om den drang van het water te weerstaan. Men kan daarop gerust zijn, wanneer zich op het bloed veel blaasjes vertoonen; blijft de oppervlakte er van glad, dan zal men nog veel last van deze leiding krijgen.

Ook de galblaas, pa'doe, van het offerdier wordt onderzocht. Is zij goed gevuld, dan is dit een gunstig teeken. Van de ingewanden en de longen van het dier, dat voorspoed heeft beloofd, wikkelt men een weinig in een blad, en klemt dit in een offerstok, welke dan op die plek in den grond wordt geplant. Zulk een offerstok, takala geheeten, is een gewoon stuk hout, dat aan het eene einde een weinig wordt gespleten, zoodat het hout in vieren is gedeeld. In die spleet klemt men dan datgene vast, dat men aan de geesten, dewata, wil offeren.

Het hoofd van Baropa (Lemo), een nederzetting van To Rongkong, die samenwonen met lieden van Seko, vertelde ons, dat bij hen de ingewanden van den hond, die bij het begin van het akkerwerk wordt geslacht, in het rijstveld wordt begraven.

De buffels, die tot nu toe vrij hebben rondgelopen, worden weer in den stal onder de woning saamgebracht, want zij zullen nu hunne diensten moeten verleenen bij het ploegen. Daar wordt een plechtigheid aan hen voltrokken, die aan de dieren de noodige kracht moet geven voor het werk dat hen wacht, en hen tevens moet beschermen tegen de kwade invloeden, die door het omwoelen van de aarde loskomen. Deze plechtigheid heet ma'sarampoe, en heeft plaats bij de banoeakatonkongan, het clan-huis.

Aan den hoofdpaal van deze woning, naar het Oosten, waar zich tevens de ingang tot de stal bevindt, zijn drie beang-stengels (een soort riet, *Miscanthus Japonicus* Anderson) vastgebonden. Deze beang noemde men «het onkruid bij uitnemendheid der dewata». Verder hangen aan dien paal twee kleine bamboekokertjes, één met kippebloed en één met varkensbloed; een kokosdop met rijstemeel, en een bamboe met water. Het meel in den kokosdop wordt met de twee soorten van bloed en met water vermengd, en daarbij worden nog een aantal kruiden gevoegd, waaraan alle Toradja-stammen een heilzame werking toeschrijven, zooals de soemanioe, riwoe-riwoe (riwoe is duizend, de kracht ligt dus in den naam van de plant, die in

staat is duizenden te verwekken); *ta bang* (*Dracaena terminalis*), *tile* (*Andropogon helepensis* Stapf, een rietsoort, die veel bij godsdienstige plechtigheden wordt aangewend); *ka dangsoele*; *poeloe-poeloe* (de kracht hiervan ligt weer in den naam: «kleven»; de levenskracht van mensch, dier of gewas zal aan den eigenaar er van blijven kleven, niet weggaan); *iko masapi* (*Eranthemum Malaccense* C. B. Clarke; het geheim van dezen halfheester ligt in zijn onverwoestbare levenskracht).

Van dit mengsel wordt iederen buffel met een kwast van kipeveeren een weinig op het voorhoofd gestreken. In de bladeren van het *beang*-riet wordt het offer aan de geesten, *dewata*, geknoot; een stukje van alle onderdeelen van het varken en de kip, die bij deze gelegenheid worden geslacht, en wat gekookte rijst, alles in een blad gewikkeld. Dan heeft daar een gezamenlijke maaltijd plaats; de gesplèten bamboes, waarin het vleesch van de offerdieren gestoofd is, worden aan den voet van meergenoemde huispaal opgestapeld. Dat juist *beang*-stelsels bij deze plechtigheid worden gebruikt, moet volgens de menschen hierin verklaring vinden, dat deze rietsoort talrijke spruiten naast zich doet opgroeien, en dat men dus hoopt, dat de veestapel op dezelfde wijze in aantal zal toenemen.

De Pongarong is de eerste die zijn akker beploegt. Zijn ploeg, *tengko*, laat hij driemaal door zijn veld heen en weer trekken.

Voor deze gelegenheid zijn weer alle inwoners van het dorp bijeen gekomen tot het houden van een plechtigen maaltijd. De Pongarong slacht daarbij een hoen, als offer aan de geesten, *dewata*. Van dit hoen (en het volgende geldt van alle offers, waarbij een kip voor de goden wordt geslacht) worden eenige veeren in den bovenbeschreven offerstok, *takala*, geklemd, en daar ter plaatse in den grond gestoken. Den dag volgende op deze plechtigheid gaat ieder zijn eigen akker beploegen. Is het ploegen afgelopen, dan worden de akkers geëgd, *iëpa*, waarbij geenerlei plechtigheid plaats heeft.

Bij dit werk, en bij andere werkzaamheden op den akker, is men gewend elkaar te helpen; dit heet *kesaro* «met loon». De eigenaar van den akker verplicht zich aan hen die bij hem komen werken te eten geven, en om op zijn beurt ook hen te helpen, die bij hem zijn geweest. Als toespis bij de rijst wordt bij zulk een gelegenheid vaak een hond geslacht. Het komt ook voor, dat men afspreekt elkaar te komen helpen zonder daarbij voor

een maaltijd te zorgen. Dit heet dan *sisaro*, «elkaar huren, elkaar loon geven».

In dezen tijd hangt natuurlijk veel van het weder af. Wanneer de regen zich laat wachten wordt een kip geslacht, en de goden, *dewata*, worden aangeroepen om regen te geven. Regenstormen (*oeran bara*) worden ook zeer gevreesd. Men zegt, als zulk een storm losbreekt, dat een *Tomakaka* weldra zal sterven. Om dit onweer te bezweren werpt men vuur naar buiten, en de *talikoeran* (het lendejuk van het weeftoestel) wordt in de deuropening opgehangen.

Wanneer de akkers zijn toebereid, wordt de rijst uitgezaaid. Bij uitzondering worden in Rongkong kweekbedden aangelegd. Het zaad wordt dadelijk op de akkers uitgestrooid, waarbij het vooraf niet eerst met zand of aarde vermengd wordt, opdat het zich beter zal kunnen verspreiden. Hierdoor hebben de terrassen der Rongkongers met de daarop groeiende rijstplanten een slordig aanzien. Waar het gewas te dicht op elkaar staat, trekt men een aantal rijstsprietjes uit om die over te planten op plekken, waar te weinig van het zaad is neergekomen of ontkiemd. Een plechtigheid van algemeenen aard heeft bij het zaaien niet plaats, maar ieder richt een maaltijd voor zichzelf aan bij gelegenheid dat op zijn veld wordt gezaaid. De gewone man slacht daarbij een hoen, maar de drie meergenoemde leden van den dorpsraad geven daarbij een varken.

Eenige verbodsbepaling wordt bij dit uitzaaien niet in acht genomen. Wanneer iemand, die met dit werk bezig is, bericht krijgt van het overlijden van een familielid, mag hij zich niet naar het sterfhuis begeven dan nadat de geheele akker is bezaaid. Het mandje, *baka*, waarin de zaarijst is geweest, mag men niet omgekeerd (met de opening naar beneden) op den grond zetten, want dan zal het gezaaide niet uitkomen, maar in den grond bederven.

Gedurende het groeien van de rijst heeft men weinig verbodsbepalingen in acht te nemen. Men moet oppassen om niet te dicht bij de plaats waar het water op den akker komt, zijn gevoeg te doen, omdat het gewas daarvan nadeelige gevolgen zou ondervinden.

De *Pongarong* en de *Siadja* mogen zich in dezen tijd niet meer naar andere plaatsen begeven, maar moeten zooveel mogelijk in het dorp blijven. Deze twee waardigheidsbekleeders toch, staan

in bijzondere betrekking tot de rijst, zij zijn min of meer verantwoordelijk voor de akkers van het geheele dorp, en wanneer door hun heengaan ook de groei­kracht der rijst niet meer in het dorp wilde blijven, zou er niets van het gewas terecht­komen. En als het eens mocht voorkomen, dat Pongarong of Siadja elders moest heengaan, dan moet hij thuisgekomen een varken slachten, dat door de dorpsbewoners gezamenlijk wordt genuttigd. Door dit offer zullen de vreemde invloeden, die op den vasthouder van de rijst hebben ingewerkt, of die hij van zijn bezoek aan een andere plaats heeft meegebracht, onschadelijk gemaakt worden.

Gedurende dezen wachttijd moet men zooveel mogelijk de graven der dooden vermijden, vooral geen hout in de buurt er van kappen. Heeft iemand zich daaraan schuldig gemaakt, dan moet het daaruit voortkomende kwaad vernietigd worden door het slachten van een varken, *i p a t a m a n p a d a n g* heet dit. Nog erger wordt het als vuur het hout of het gras op de graven heeft verbrand. Om dit kwaad onschadelijk te maken, zijn twee varkens noodig, waarvan één aan den avond van dien dag wordt geslacht, en het andere den volgenden morgen het leven laat. Dit tweede dier wordt waarschijnlijk gedood als erkenning dat het kwade, door het branden ontstaan inderdaad is weggenomen, en daarom draagt het den naam van *p a n g a k o e t a n a p a d a n g*. Bij de Mohammedaan geworden To Rongkong mag men in dezen tijd geen steenen stapelen op een graf, zooals de Boegineezen gewend zijn voor hun dooden te doen.

Men mag niet aan zijn huis of aan de rijstschuur werken. Waarschijnlijk heeft deze bepaling ten grondslag: er is nog niets van het gewas om dit in huis of schuur op te bergen, en ge maakt al een en ander daarvoor gereed; ge zult zien dat er dan juist niets zal zijn om op te bergen. Deze zelfde gedachte zal ook ten grondslag liggen aan het verbod om in dezen tijd een *p a ' b e l o a n - f e e s t* te gaan bijwonen. Dit *p a ' b e l o a n* toch wordt steeds na afloop van den rijst­oogst gevierd, en als men daarheen ging, zou men doen, alsof in zijn dorp de oogst was afgeloopen, terwijl er nog niet eens aan begonnen is.

Eerst wanneer de rijst «zwanger» wordt, vrucht begint te zetten, moeten weer allerlei voorschriften in acht genomen worden. Dit is een tijd van groote spanning, want ieder is verlangend te zien of de aar gevuld zal zijn als ze uitkomt, dan

wel of het gewas alleen looze aren zal voortbrengen. In de eerste plaats nu moet het dorp gereinigd worden, dat wil zeggen: alle kwaad (en daaronder verstaat men in de eerste plaats ongeoorloofde huwelijksgemeenschap) moeten de menschen van zich afdoen, of op de eene of andere wijze te niet doen, opdat dit «kwaad» geen schadelijken invloed zal kunnen uitoefenen op de vruchtzetting en op het rijpen der aren.

De plechtigheid van het wegdoen van alle kwaad heet pape-rompon. Elk die enig «kwaad» heeft gedaan, bekent dit aan den Pongarong. Het heele dorp verzamelt zich weer bij de alang kasitoeroesan, waar de Pongarong een hoen aan de geesten offert, en men een gezamenlijken maaltijd houdt. Van alle deelen van het hoen wordt weer een klein stukje in een blad gewikkeld, en in den offerstok, takala, gestoken. Den volgenden dag heeft dan het ma'dasi'sing plaats, waarbij ongeveer hetzelfde gebeurt als bij het pas beschreven pape-rompon. De bedoeling van deze plechtigheid is om alle toegangen tot de akkers af te sluiten voor allerlei kwade invloeden, die het gewas zouden kunnen verderven.

Is men van deze plechtigheid thuis gekomen, dan roept de Pongarong in het dorp uit, dat over drie dagen de verbodsbepalingen, de pemali's, van kracht zullen zijn. Ieder, die om de eene of andere reden het dorp wil verlaten, bijvoorbeeld om zich voor langeren tijd naar een andere streek te begeven, moet zich in die drie dagen verwijderen: want na afloop van dien tijd mag niemand meer gedurende eenige dagen binnen het dorp en zijn omgeving komen, of zich daaruit verwijderen.

Na afloop van de drie dagen roept de Pongarong nog eens in het dorp uit, dat ieder zich voortaan aan de pemali-voorschriften heeft te houden.

Het is een heele lijst, die pemali's, en er zullen er zeker nog heel wat meer zijn, dan men ons heeft opgenoemd. Een pemali-voorschrift waarmede de Bestuursambtenaar al spoedig bekend wordt, is dat in dezen tijd op geenerlei wijze de grond mag worden omgewerkt; het gevolg hiervan zou zijn dat de muizen bij scharen uit den grond zouden komen, en de rijst opeten. Dit voorschrift beteekent voor het Bestuur, dat in dezen tijd niet aan den weg gewerkt kan worden, waarbij grondverzet noodig is; men bepaalt zich dan tot het onderhouden van den weg, het kort houden van het onkruid, het herstellen van bruggen en dergelijke.

Levend hout mag in dezen tijd niet geveld worden, want dit zou ten gevolge hebben, dat iemand uit het gezin van den verbodsovertreder zou komen te sterven. Geen water mag op den haard worden uitgestort, omdat het gewas daardoor zou sterven. Geen bamboe mag worden verbrand, want dan zouden de rijstplanten verwelken. Een eigenaardig voorschrift is ook, dat in dezen tijd geen regenmatje, *boroë*, mag worden gebruikt; waarschijnlijk meent men, dat door het bij zich dragen van zulk een regenscherm de regen wordt aangelokt, terwijl men juist wenscht dat het droog zal blijven. Gedurende den nacht mag men geen leven maken, vooral geen rijst stampen, want dit zou de muizen wakker maken, en in het veld brengen. Kleeren mag men niet uitspoelen of wasschen, touw mag niet worden gedraaid. Dat kalkbranden en een bijennest uitrooken verboden zijn, zal wel zijn grond hebben in de hitte die daarbij ontwikkeld wordt, en die schadelijk kan worden voor het gewas. Op de gedachte, dat de rijst in de war zal raken, en daardoor niet of niet goed zal uitkomen, moet weer het verbod berusten om een graafijzer, *peboea'* vast te houden; deze werktuigen toch worden gebruikt bij het toebereiden van den akker, om het zaad te ontvangen, terwijl men nu juist op de vrucht wachtende is.

Al deze *pemali*-voorschriften moeten een aantal dagen in acht genomen worden; te Oeri zei men ons gedurende drie dagen; in Limbong hield men het zeven dagen vol. Na afloop van dezen *pemali*-tijd gaat men overal de akkers schoonmaken, *ma'pata*. Dit schoonmaken bestaat echter alleen hierin, dat men de kanten der velden van onkruid zuivert.

Hierbij heeft nog het *m'arampang* plaats, waarbij alle dorpsbewoners op een en denzelfden dag op elken akker een hoen moeten slachten. Heeft iemand bijvoorbeeld vier akkers, dan verricht de man deze plechtigheid op het eene veld, zijn vrouw op het tweede, en naar de beide andere worden verdere leden van het gezin gezonden, want ook kinderen moeten dit werk doen. Met het bloed van het hoen wordt het gewas op verschillende plaatsen bestreken, en de veeren er van hangt men hier en daar aan de buitenste rij rijstplanten, waarbij men den akker van rechts naar links gaande omloopt, op deze wijze een magischen kring om zijn veld trekkende, waardoor alle kwade invloeden, die van buitenaf komende de rijst zouden kunnen bederven, worden afgeweerd. In den nacht die op dit *m'arampang* volgt,

moeten weer alle pe mali-voorschriften, die boven zijn genoemd, in acht worden genomen. Ten slotte heeft weer een feestelijke maaltijd bij de meer genoemde alang kasitoeroesan plaats, waarbij een hoen en een varken worden geslacht, en dan pas mag met het snijden van de rijst een aanvang worden gemaakt.

Op iederen akker zijn een aantal kleine molentjes aangebracht, die door den wind aan het draaien gemaakt, een piepend geluid geven. Ze moeten dienen om de rijstdiefjes te verjagen, en dragen den naam van kaloenteba.

Terwijl men aan het rijstsnijden is, mogen geenerlei onbehoorlijke woorden worden geuit. Dit voorschrift moet men ook later in acht nemen bij het opschuren van de rijst. Het mesje waarmee de rijst gesneden wordt, heet rangkapan.

Bij elke rijstschuur, alang, is een open plek, die elk jaar, voordat men met het snijden der rijst begint, zorgvuldig schoon-gemaakt wordt. Daarop worden de rijstbossen, die geoogst zijn, te drogen gelegd. Zulk een droogveld heet toesang. Voor terrassen, die wat te ver van het dorp zijn gelegen, om de gesneden rijst elken dag daarheen te kunnen brengen, zijn dergelijke droogvelden in de buurt aangelegd.

Wanneer de akker geheel is afgedroogd, richt de eigenaar een kleinen maaltijd aan. Vóór men overgaat tot het stampen van de daarvoor benoodigde nieuwe rijst, wordt een hoen geslacht, met welks bloed de te stampen rijst en de haard wordt aangestroken. Aan dit feestje nemen alleen de huisgenooten deel, maar men is wel gewoon om porties eten te zenden aan de in de nabijheid van den feestgever wonende gezinnen. Zoolang niet alle rijst is afgeoogst, mag men daarvan niet naar buiten verkoopen.

Vóór de rijst in de schuur zal worden opgeborgen bespuwt men ze met fijngekauwden laia (gemberwortel), en sa'akoe, een plant die ik niet weet te definieeren. Men zegt dit te doen opdat de geesten den voorraad niet op de eene of andere wijze zullen verderven, of de hoeveelheid rijst te snel zal afnemen. Men onderstelt toch, dat er geesten zijn, die van de rijst komen weghalen; die geesten worden bij deze gelegenheid ook aangeroepen, en hun wordt verzocht elders heen te gaan. Met hetzelfde doel worden de bladeren van de lansat, van de lemon en van de tagari in de schuur opgehangen. De kracht van eerstgenoemde bladeren is gelegen in het groote aantal vruchten, dat de lansat gewoonlijk voortbrengt; aan de lemon wordt in den geheelen

Archipel geesten- en allerlei kwaad afwerende kracht toegeschreven; de tagari is een plant, die in geheel Midden-Celebes een belangrijke rol speelt bij allerlei animistische en dynamistische gebruiken.

Tijdens of na afloop van den oogst ging men er in den ouden tijd dikwijls op uit, om een kop te snellen, ten einde het ma'boea of het ma'belo-feest te kunnen vieren. Na een jaar van mislukking van het gewas, deed men bij den aanvang van het nieuwe plantseizoen wel eens de belofte zulk een feest te zullen vieren, wanneer de oogst ditmaal mocht gelukken. Want ook bij de To Rongkong wordt het koppensnellen in nauw verband gebracht met den rijstbouw, en men zegt ronduit, dat de rijstooft niet zou gelukken, wanneer men geen koppen snelde.

De oude Tomakaka van Kanadede, Ne'Awang, vertelde ons, dat toen hun voorvader Lalo-lalo nog in het benedenland woonde, de To Rongkong de benoedigde menschenhoofden te Pantilang gingen halen. Dit Pantilang ligt thans aan den grooten weg Masamba—Wotoe. Daar ongeveer is de grens tusschen het taalgebied van het «tae» en dat van het «bae'e» (are'e, ae'e, iba). De To Rongkong haalden dus eertijds de hoofden bij de To Lewonoe, die tot de Bare'e-sprekers behooren. Nadat deze Lalo-lao echter naar Parara was verhuisd, strekte men zijn tochten uit naar het Mamoedjoesche, en ging men hoofden halen te Lotong. De lieden uit die streek kwamen nimmer in het Rongkongsche om wraak te nemen. Ook haalde men ze wel eens in Rioe, in het Sa'dan-gebied; maar dit gebeurde alleen, wanneer de To Rongkong eenig geschil hadden met de inwoners van Rioe, daar beide stammen aan elkaar verwant zijn. Gewoonlijk ging men er met kleine troepen van ongeveer tien personen op uit; de aanvoerder droeg den naam van toempoe laoe, «de meester van den tocht». Bij zulk een onderneming werd vooral acht geslagen op het geschreeuw van de seke, een vogel die in het Pososche kere-kere wordt genoemd, naar het geluid dat hij voortbrengt. Liet de vogel die dit kere-kere hooren dan kon men niet op geluk rekenen, wel wanneer hij seke-seke riep.

Terwijl een troep uit snellen was, mochten de echtgenooten der deelnemers niet overdag slapen, geen kleeren wasschen, niet met iets slaan, ze mochten niet weven, het hoofdhaar losmaken, geen dieren roosteren, noch met de beenen languit zitten. P e m a l i

moesoe werden deze verbodsbepalingen genoemd. In de woning van iemand die er op uit getrokken was, mocht het vuur niet uitgaan; de slaapmatten moesten 's morgens dadelijk opgerold worden, opdat niemand er op zou kunnen trappen. Niemand mocht zich in zulk een woning in de gang neerzetten, niets uit dat huis mocht aan anderen worden gegeven, zelfs geen vuur. Wanneer een dezer voorschriften niet in acht genomen werd, zouden de strijders de nadeelige gevolgen daarvan ondervinden.

Om te weten te komen of een der uitgetrokkenen gewond of gedood was, had men de volgende wijze van wichelen: een groote scherf van een gebroken kookpot werd te vuur gezet; als dit potstuk goed heet was, nam men een aantal ongestampte rijstkorrels tusschen de vingertoppen. Terwijl men deze korrels op de scherf liet vallen, zei men: dit is voor N.N. (waarbij de naam van een der strijders werd genoemd). Wanneer nu alle korrels bij het openbersten uit de scherf sprongen, was dit een bewijs, dat de persoon wiens naam hierbij genoemd was, gezond was. Dan nam men weer eenige korrels, en herhaalde het experiment, waarbij de naam van een ander persoon werd genoemd. Bleven er van de korrels in de scherf liggen, dan was degeen wiens naam daarbij genoemd was, gewond of gedood.

Wanneer de troep teruggekeerd was, moest de meegebrachte kop eerst buiten het dorp gelaten worden. De strijders gingen er binnen, en daar men reeds op hun komst was voorbereid, werden een hond en een varken in gereedheid gehouden. Deze dieren werden dan geslacht, en van hun vleesch een maaltijd aangericht. Na afloop hiervan werd het hoofd naar de dorpssteenen (laso batoe) gebracht. Deze werden er mee bestreken; ook de rijst bracht men met het hoofd in aanraking; daarna werd de kop opgehangen in een klein huisje, dat bij de pas genoemde steenen was opgericht. De strijders kregen als loon twee buffels, waarvan één voor den aanvoerder, en de ander voor zijn volgelingen bestemd was.

In dezen tijd wordt ook het ma'belo-feest gevierd, waarvan ik echter tot mijn spijt niet in staat ben een geregelde beschrijving te geven, daar de inlichtingen die ik daaromtrent ingewonnen heb te verward zijn. De dorpssteenen, laso batoe, worden met jonge arènbladeren versierd; een trom wordt daarbij opgehangen, die op verschillende tijden van den dag geroerd wordt. Ook schijnt bij zulk een gelegenheid een groot aantal

dieren te worden geslacht. Te Lena vertelde men ons zelfs, dat ieder gezin een buffel, drie varkens en een hond voor dit feest bijdroeg.

Zooals reeds gezegd is, wordt het menschenhoofd in een kleine hut opgehangen tot het droog is, waarna het in de rijtschuur wordt bewaard. De scalp, die te voren van het hoofd is afgepeld, wordt met kalk bestrooid en daarna gedroogd; vervolgens wordt zij in kleine stukjes onder de menschen verdeeld. Deze stukjes menschenscalp bewaart men in zijn sirihtasch. Andere stukken werden aan zes repen jong Arenga-blad (balaba geheeten) bevestigd, en deze bond men weer aan een bamboestaak. Deze bamboe werd dan bij het uiteinde van den nok vastgemaakt, zoodanig dat de stukjes scalp buiten het dak in de open lucht kwamen te hangen. Dit alles moest dienen: «om niet ziek te worden en het gewas welig te doen groeien».

Het ma'belo, waarbij dit plaats had, duurt drie dagen. Een dans met zang, soemenge genaamd, wordt in het clan-huis (banoea katongkonan) uitgevoerd, en in de gewone woningen herhaald. Ook op den grond wordt gedanst. De dorpssteenen, laso batoe, worden bij deze gelegenheid met jonge Arenga-bladeren versierd. Nu het Gouvernement niet meer toestaat menschenhoofden te halen, worden de plechtigheden met een ouden kop uitgevoerd.

Ik laat thans een en ander volgen omtrent het huiselijk leven der To Rongkong. Bij het sluiten van een huwelijk schijnt al even weinig omslag te worden gemaakt als bij de Sa'dan-Toradja's. Van een eigenlijken bruidsschat, die vooraf gegeven wordt is al evenmin sprake. De waarde van den bruidsschat om het huwelijk stevig te maken, wordt bij de To Rongkong terug gevonden in de zware boete, die op het verbreken van de huwelijkstrouw en op het geven van aanleiding tot geschillen gesteld zijn.

Wanneer het huwelijksaanzoek gunstig door de ouders van het meisje is ontvangen, geeft de jongeman aan zijn aanstaande een geschenk, bestaande uit sirih, pinang, gambir, tabak, een sarong en een blaadje. Dit geschenk heet pangan (= pinang, waaruit blijkt dat de kauwingredienten het voornaamste deel ervan zijn, en sarong en blaadje later daaraan zijn toegevoegd). Bij slaven schijnt nog minder omslag te worden gemaakt, zoodat het huwelijk na onderlinge afspraak zonder geschenk plaats heeft.

Het huwelijk wordt gesloten geacht na het nuttigen van een maaltijd, die altijd in de woning van de bruid moet worden gehouden. Het is *pemali* dat deze maaltijd in de woning, of (zoo de bruidegom uit één andere plaats is) in het dorp van den man zou worden aangericht. De vrouwen voeren na afloop daarvan een dans uit, *ma'djaga*, onder de tonen van een kleine trom, *tempa* genaamd. Het huwelijksfeest heet *sinasoean*.

Een of twee dagen na afloop daarvan brengt de jonge man zijn vrouw naar zijn eigen woning. Bij lieden van adel wordt bij deze gelegenheid een buffel geslacht; *si'alang* heet dit. In huis aangekomen laat de man al zijn bezittingen aan zijn vrouw zien, waarover zij voortaan het beheer zal hebben. Van het bloed van den geslachten buffel wordt een weinig op de rechterhand van man en van vrouw gesmeerd. Dit zou de beteekenis hebben, dat hun bloed vermengd wordt, hetzelfde zal zijn.

Volgens een aantekening van den Bestuursassistent zou bij deze gelegenheid de familie van den man allerlei aan de jonge vrouw en de haar begeleidende familieleden schenken, als stukken gewoon katoen, oude doeken (*mawa*), baadjes, ijzeren werktuigen en dergelijke, waarvan de jonge vrouw datgene krijgt, wat het meeste waarde heeft. Dit kan echter niet als bruidsschat worden opgevat, daar van teruggave van een en ander bij wangedrag van de vrouw geen sprake is.

Volle neef en nicht mogen eigenlijk niet met elkaar trouwen. Toch wordt dit wel toegestaan, wanneer daarbij maar een varken wordt geslacht, waardoor de schadelijke gevolgen, die uit zulk een verbintenis kunnen voortkomen, worden weggenomen. Dit varken wordt genoemd: *rabang katonan*, «het omwerpen van de grens».

Voor bloedschande wordt niet alleen gehouden de verbintenis van broer en zuster, ouder en kind, oom of tante met nicht of neef, maar ook de gemeenschap van twee lieden, die van dezelfde familie maar van verschillende generatie zijn. Ook in de ergste gevallen van bloedschande worden de schuldigen nimmer gedood. Alleen wordt het *rambolangi* gehouden. Dit woord beteekent «den hemel bedekken», namelijk met wolken opdat er regen zal komen. De plechtigheid heeft ten doel den funesten invloed, die uit zulk een verhouding voortvloeit, en die op het weer zoodanig inwerkt, dat er groote droogte uit ontstaat, te niet te doen.

Bij dit *ramboelangi* dan moet de schuldige man een buffel,

de vrouw een varken slachten, terwijl een stuk van den broekband van den man wordt verbrand. De schuldigen mogen niet van het vleesch van de geslachte dieren eten, daar deze voor hen in de plaats zijn gedood. Een kat wordt dan in de rivier geworpen maar dit heeft alleen in schijn plaats: aan den oever van de rivier staande wordt het dier zoodanig weggeslingerd, dat het met een bocht weer op het land terechtkomt. Deze kat mag dan niet meer in het dorp komen, en ze wordt telkens weggejaagd, wanneer ze daar verschijnt.

Dat bij dit rambolangi de kat een rol speelt, hangt voor een deel samen met het in Midden-Celebes voorkomende geloof, dat er storm zal ontstaan, wanneer men met een kat iets onbehoorlijks doet, en het is den menschen bij het rambolangi juist te doen om regen te forceeren.

Het is dan ook pemali een kat te plagen, te slaan of te dooden. Men wist ons gewoonlijk niet te zeggen wat er zou gebeuren als men dit toch deed, maar de oude Tomakaka van Kanandede verzekerde ons, dat de ziel van zulk een onverlaat een kat zou worden. De eerbied voor deze dieren blijkt ook hier uit, dat men het lichaam van een doode kat in een ouden lap katoen wikkelt, voordat men dit begraaft.

Op overspel staat zware boete. Op heeterdaad betrapt, mag men de schuldigen dooden. Anders wordt zulk een feit gestraft met acht buffels, wanneer het menschen van adel, en één buffel wanneer het slaven geldt. Dit zijn echter wel uitersten volgens den Heer Waworoentoe. Tegenwoordig wordt in geval van overspel een buffel geslacht om den beleedigden echtgenoot met den beleediger te verzoenen. Verder geeft de laatste aan den eerste een buffel, die *pamaja indan lembang* heet. Wanneer de beleedigde echtgenoot dit dier in ontvangst genomen heeft is de zaak de wereld uit; ten teeken hiervan geeft hij aan den beleediger een varken, dat *pantarima* heet («voor het ontvangen»). De beleediger moet ook nog een lap katoen aan zijn dorps hoofd geven.

Wanneer tusschen de echtelieden een twist heeft plaats gehad, die tot een scheiding kan leiden, worden de partijen vaak nog met elkaar verzoend doordat de schuldige een buffel betaalt. Komt het tot een scheiding, dan geeft de vrouw aan den man een broek en een lap katoen, welke doek hij zich als sarong om het lichaam kan hangen; de man geeft niets aan de vrouw; of

dit ook het geval is, wanneer de man aanleiding tot de scheiding geeft, is ons niet duidelijk kunnen worden. De eigendommen die zij tijdens hun huwelijk hebben verworven worden verdeeld; zoo ook worden de kinderen gelijkelijk aan elk der ouders toegewezen.

Het schijnt nogal eens voor te komen, dat een gescheiden paar zich weer met elkaar verzoent; men noemt dit *sirenen* of *silangkea*; zij kunnen echter niet bij elkaar gaan wonen, voordat elk hunner een varken heeft geslacht.

Zooals te verwachten was zijn er vele zaken, waarvoor de vrouw, en voor een deel ook haar echtgenoot, zich in acht heeft te nemen, wanneer zij zwanger is. Bladeren bij het vuur zengen om ze soepel te maken om er rijst of andere dingen in te wikkelen, mag ze niet, want dan zou ze een miskraam krijgen. Ze mag niet in de deuropening zitten, want dan zou ze een zware bevalling hebben; met den rug naar den haard te zitten, zou ten gevolge hebben, dat de nageboorte niet gemakkelijk op het kind zal volgen. Gedurende den tijd harer zwangerschap mag heur haar niet worden gekort; voor den man geldt dit verbod niet. Hetgeen waarvoor de man zich speciaal in acht te nemen heeft, heb ik boven reeds genoemd: hij mag niet smeden, zelfs niet de smederij te dicht naderen, want dan zou het bloed van de kraamvrouw er gaan uitzien als ijzerroest, wat als een ongunstig teeken schijnt aangemerkt te worden.

De vrouw bevalt zittende. Evenals elders in den Archipel wordt de navelstreng niet doorgesneden, dan wanneer ook de nageboorte te voorschijn is gekomen. De laatste wordt in een van biezen gevlochten mandje gedaan, en dan aan den oostkant van het huis begraven, op een plek tusschen de goot, waar het regenwater, dat van het dak valt, in terecht komt, en de eerste rij huispalen. Is het de nageboorte van een jongen, dan heft men bij dit begraven den krijgskreet aan, *koemalasi*; is het die van een meisje, dan wordt een gegil van *hihihi*, dat *metawa* heet (Mal. *tawa* «lachen»).

De kraamvrouw mag niet dicht bij den haard komen. Ze zou daardoor koorts krijgen; nog minder wordt er een vuur bij haar aangelegd, om zich daaraan te warmen. Drie dagen na de bevalling gaan de moeder en het kind naar beneden om zich te baden. Op den grond gekomen wordt een hoen driemaal in een cirkel over haar hoofd en dat van het kind bewogen, waarna het dier wordt geslacht en voor den maaltijd toebereid. Geldt het

de echtgenoot van een Tomakaka, dan wordt er bij deze gelegenheid gewoonlijk een buffel geslacht.

Sterft een vrouw in het kraambed, dan gaan alle vrouwen die nog in de mogelijkheid verkeerden een kind te krijgen, naar de rivier om te baden. Ze laten dan hun sarong een eindje in het water afdrijven, om dit kleedingstuk dadelijk daarop weer te grijpen. Wanneer allen gereed zijn met baden, roepen een paar menschen aan den oever: «Waarom baadt gij?» Een der vrouwen antwoordt dan: «Omdat er iemand in het kraambed is gestorven». Na dit bad en deze mededeeling hebben zij niets meer te vreezen van de kwade gevolgen van dit sterfgeval.

Van alle jongelieden worden de tanden gekort. Iemand wiens tanden niet zijn afgesneden, wordt gehoond, en men vraagt hem of hij den grond wil omwerken (zijn tanden als graafijzer gebruiken). Gewoonlijk worden alleen de tanden van de bovenkaak gekort. Bij enkele mannen gebeurt dit ook wel met die van de onderkaak, maar bij vrouwen nooit.

Het is niet noodig, dat dit tandenkorten vóór het huwelijk geschiedt. Er heeft ook geenerlei plechtigheid bij plaats. Degeen die dit werk verricht, krijgt daarvoor geen loon.

In tijden van ziekte brengt men offers bij een rijstschuur. Voor iederen kranke richt men een *karara* op, dit is een stuk bamboe, waarvan het boveinde in dunne reepjes is gespleten, die door een vlechtsel uit elkaar worden gehouden, zoodat ze een soort korfje vormen, waarin de offergaven kunnen worden gelegd. Aan dezen bamboe is een stuk jong blad van de *Arenga saccharifera* zoodanig gebonden dat dit naar het Noorden wijst. In het offerkorfje zagen wij een stuk pisangblad, waarop een plukje ruwe katoen, een klein bamboetje met water en een dito met palmwijn. De *Pongarong* of de *Siadja* die bij dit offer de geesten (*dewata*) aanroept, heeft daarbij het gelaat naar het Oosten gericht. Een varken en een aantal hoenders (gewoonlijk voor iederen zieke één) worden bij deze gelegenheid geslacht. De veeren der kippen worden in den reeds meer genoemden offerstok, *takala*, geklemd. Een van de teekenen, welke er op wijzen dat er zeker ziekte zal komen, is wanneer de zon bij het ondergaan den geheelen hemel rood kleurt. Allen die dit opmerken gooien dan wat asch van den haard naar buiten om de kwade uitwerking van dit natuurverschijnsel op te lossen.

Allerlei teekenen voorspellen aan den mensch, dat de dood

spoedig een slachtoffer zal eischen. Wanneer de gewone nil, karak, of een kleiner soort, *totosi*, hun kreten bij een woning doen hooren, weet men te zeggen, dat in dat huis spoedig een doode zal zijn. Vooral de hond heeft in deze grooten invloed op het gezin van zijn meester. Bij de To Rongkong speelt dit dier een voorname rol, wat al dadelijk blijkt uit de talrijke hondoffers, die deze lieden hebben. Wanneer een hond zonder reden een gehuil aanheft, zal een aanzienlijk man sterven. Als hij uit een raam naar beneden springt, moet het dier dadelijk gedood worden, anders zou ziekte daar in huis haar intree doen. Ook wanneer twee honden in een woning copuleeren moeten ze gedood worden, want anders zal de heer des huizes sterven.

De teraardebestelling van een aanzienlijk man verschilt natuurlijk aanmerkelijk van die van een gewoon dorpeling. Het verschil bestaat echter niet in de wijze van begraven, maar in den meerderen of minderen omslag, die daarbij gemaakt wordt. De dooden-cultus der To Rongkong is heel wat eenvoudiger dan die van hunne stamgenooten in het Sa'dan-gebied, waaruit wij al aanstonds de gevolgtrekking kunnen maken, dat het ceremonieel bij de teraardebestelling der Sa'dan-Toradja's later is ingevoerd. Zoo is het opbergen der lijken in rotsgraven in het stroomgebied van de Rongkong geheel onbekend. Alle dooden gaan in den grond, zoowel vrijen als slaven, sommigen met, anderen zonder kist.

Ik geef hier weer het verloop van de begrafenis van een Tomakaka, zooals dit ons door lieden van Kanandede, Oeri en Limbong werd geschilderd. In verband met het onderzoek naar den tijd en de wijze, waarop de kat haar intrede in Midden-Celebes heeft gedaan, verdient de omstandigheid vermelding, dat bij het overlijden hiervan geen kennis wordt gegeven aan de kat, wat de Toradja's van Rante Pao steeds doen. Het lijk wordt door de kinderen of naaste verwanten van den overledene gewasschen, in dien zin, dat alleen het gelaat met water wordt overgoten, terwijl het lichaam en de ledematen met een natten doek worden afgeveegd. Daarna wordt de doode aangekleed. Is het een vrouw dan worden haar drie, vier sarongs aangedaan, en een paar baadjes; een man wordt uitgerust met een aantal broeken, jasjes en hoofddoeken.

Bij deze gelegenheid wordt een buffel geslacht die den naam draagt van *pa'dioe* (*ma'dioe* is baden). Op den dag volgende op den sterfdag wordt de doode naar het ontvangvertrek, de *sali*, overgebracht. De wand die dit vertrek van de *tambing*

of het verblijf der slaven scheidt, is weggenomen om meer ruimte te hebben.

Het lijk wordt in de richting van de nok van het dak op den rug neergelegd, dus in noord-zuidelijke strekking. Eenigerlei voedsel wordt niet bij den doode neergelegd, maar hij heeft zijn sirihzakje, *se p o e*, naast zich liggen, en ieder die den overledene komt zien, steekt een toebereide sirihpruim in het zakje. In den mond legt men wat stofgoud. Wanneer de oogen zich niet willen sluiten, ziet men hierin een teeken, dat de doode om meer buffels vraagt dan men hem heeft toegedacht.

Vrouwen zitten om het lijk te weenen. De weduwe heeft zich bij het hoofd van haar overleden echtgenoot neergezet met een lap wit katoen over het hoofd geslagen. Zoolang de doode in de woning is mag zij niet eten, gewoonlijk dus gedurende drie dagen. Drinken en sirih-pruimen zijn haar toegestaan. Het eenige voedsel dat zij in dien tijd geniet is geroosterde mais, die fijn-gestampt en daarna met water vermengd wordt, zoodat zij dit als koffie kan drinken. De voor dezen drank benodigde mais mag echter niet in het sterfhuis worden geroosterd. De weduwe behoeft niet te worden gevoerd, zooals bij andere stammen wel de gewoonte is. Wanneer het lijk wordt weggedragen volgt zij dit niet naar het graf, maar zij moet zich in haar kamer verborgen houden, totdat de lieden zijn teruggekeerd, die een menschenhoofd zijn gaan zoeken. De aanvoerder van de troep gaat dan in huis naar de weduwe toe, neemt haar bij de hand, en leidt haar naar buiten, waarna zij van alle rouwvoorschriften is ontslagen.

Maar wij moeten terugkeeren tot het lijk, dat in de *sali* is gelegd. Hier komt de *oeragi*, de lijkbezorger, die in elk dorp wordt aangetroffen, de *to makajo* of *to mebaloen* der *Sa'dan-Toradja's*. Deze man gaat voor in alle werk, dat in verband staat met den doode. De andere inwoners van het dorp gaan met hem om als een gewoon medeburger, en men vindt hier niet dien weezin voor den lijkbezorger, die bij de *Sa'dan-Toradja's* wordt opgemerkt. Zijn loon bestaat uit drie vadem ongebleekt katoen, twee hakmessen (*labo*), een bijl en het borststuk met drie ribben van elken geslachten buffel. Van het dier dat bij het graf wordt geslacht, van den zoogenaamden *pa'pailiang*, ontvangt hij den kop.

De *oeragi* dan wikkelt het lijk in eenige doeken: eerst in wit katoen, vervolgens in een ouden van elders ingevoerden lap

katoen (mawa), en tenslotte in poritoetoe, een geikatten Rongkonschen doek. Een mawa kan desnoods achterwege gelaten worden, wanneer men zoiets niet meer heeft; want op den duur raakt de voorraad van deze oude doeken uitgeput, daar er steeds van gebruikt wordt, en geen nieuwe stukken meer worden ingevoerd. Een Rongkonsche poritoetoe mag echter als lijkkleed nimmer gemist worden.

Het ware juist van het «inpakken» van een lijk te spreken, want dit wordt in de lengte van het doek gelegd, waarna de zijranden op buik en borst worden ineengerold; de uiteinden van de lappen worden boven het hoofd en de voeten saamgebonden. Dit pak wordt met drie banden toegesnoerd: één op de hoogte der knieën, één over de borst en één om den hals, zoodat het geheel min of meer de menschelijke gedaante behoudt. Bij dit inpakken van het lijk wordt weer een buffel geslacht, die den naam van koeroedoesan draagt.

Op den derden dag wordt het lijk in de kist gelegd, waarbij weer een buffel het leven laat. Dit dier draagt den naam van pa'paidoeni, «voor het in de kist leggen». Deze lijkkisten heeft men gewoonlijk in voorraad. In elk dorp zagen wij er eenige onder rijtschuren staan. Ze maken een vreemden indruk omdat ze zoo nauw zijn, want het lijk komt er op den linkerzijde in te liggen. In de dorpen Soeloe Rante, Kawalea en Mariri vindt men een kleine lijkkistenindustrie. Voor een buffel kan men vier of vijf van deze kisten krijgen; voor een gewonen geikatten doek twee. In Limbong maakt men geen lijkkisten, als reden daarvan gaf men op, dat daar een Tomakaka woont. Het schijnt dus dat dit werk als min of meer afschuwwekkend wordt beschouwd, en dus niet mag worden gedaan in de woonplaats van een Tomakaka. Zulk een kist behoeft dan alleen voor het gebruik een weinig bijgewerkt te worden. Het is weer de lijkbezorger of oeragie, die bij dit bijwerken de eerste hakken op de kist doet, waarna hij verder door anderen wordt geholpen.

De wapenen en sieraden van de overledene worden hem (of haar) in de kist meegegeven. Ook worden samen met de kist een of meer stukken suikerriet weggebracht.

Den vierden dag heeft het groote doodenfeest plaats. Dan komen alle verwanten en vrienden van den doode te zamen. Dit is de pa'lada ra. Dan worden vier tot vijftig buffels geslacht op een daarvoor bestemde open ruimte, die pa'ladaraan heet,

en dan wordt een doodenmaal voor al die gasten aangericht die zich gedurende dien tijd in hutten ophouden, welke om deze plek heen zijn opgericht. Op de pa'lada raan staat meestal een oeroe-boom (*Michelia Celebica*), waaraan de buffels worden vastgebonden als ze zullen worden geslacht.

Eindelijk op den vijfden dag wordt het lijk naar het graf gebracht, dat zich ten Westen van de pa'lada raan bevindt. De lijken van slaven worden eenvoudig de trap afgebracht, maar voor een Tomakaka wordt de wand van de woning verwijderd, en door deze opening wordt het lijk naar beneden gelaten. Hierbij wordt een buffel geslacht, die den naam draagt van pa'pa'liang, «het in het graf leggen». Het is weer de oeragi, die het eerst de spade in den grond steekt om het graf te graven. Dit wordt gewoonlijk zoo diep gemaakt als een mensch lang is. Men mag niet over een graf heenstappen, waardoor de rijstooft zou mislukken. Gebeurt het iemand toch, dan moet hij bij de rijstschuur, waar gewoonlijk zulke plechtigheden plaats hebben, de alang kasitoeroesan, een varken slachten, om het onheil af te wenden. Het welslagen van den oogst wordt ook in gevaar gebracht door in het graf te spuwen. Over een lijk heen te stappen is mede pemali. Mocht het gebeuren dat een hond er over heen sprong, dan zou deze dadelijk moeten worden gedood.

Het graf wordt bij de To Rongkong in Oost-Westelijke richting gegraven. Het hoofd van den doode komt naar het Oosten te liggen, zoodat het gelaat naar het Zuiden kijkt. Gaf men aan het lijk een andere richting, dan zouden vele menschen ten gevolge daarvan sterven. De To Rongkong, die nog verder het binnenland zijn ingetrokken, naar Lemo (Baropa) leggen de lijken met het hoofd naar het Zuiden en de beenen naar het Noorden, zoodat het gelaat naar het Westen is gericht.

Is het lijk in het graf neergelaten, dan wordt dit met aarde gevuld, bij welk werk de lijkbezorger de anderen weer voorgaat. Den volgenden dag wordt een hut op het graf opgericht, bangoenan banoea, bij welke gelegenheid een buffel, een varken en een hond worden geslacht.

Wanneer men van het graf terugkeert, wordt de weg naar het dorp afgezet met bamboestaken en latten, waaraan Arenga-bladeren zijn bevestigd. Aan een der staken van deze afsluiting is een hond vast gebonden, en daarbij zijn opgehangen een hakmes, een zakje voor sirih-pinang en een band waarmede het zwaard

wordt omgord. Deze voorwerpen zijn niet van den overledene afkomstig, maar worden door een familielid geschonken.

De dag volgende op dien van de begrafenis wordt als een verboden dag beschouwd, *ipelawei*, waarop geenerlei arbeid mag geschieden. Alle onderhoorigen van den overleden Tomakaka binden zich dan gras of onkruid om het voorhoofd, ten teeken van rouw. Het komt er niet op aan wat voor onkruid daarvoor genomen wordt. Laat een Matoesa kombong of gewoon dorps-hoofd deze gewoonte na, dan wordt hij beboet met een buffel, die ter eere van den overledene geslacht wordt. Maakt een gewoon dorpeling zich aan deze nalatigheid schuldig, dan neemt men hem zijn kleeren en zijn hakmes af. Zoo mogelijk moeten de lieden die een menschenhoofd zijn gaan halen, op dezen dag terug zijn van hun tocht ¹⁾.

Dit menschenhoofd moet door de To Seko worden geleverd, en ik kom op deze gewoonte later terug, wanneer ik een en ander van dezen stam mededeel. Is nu de troep met het hoofd teruggekeerd, dan wordt allereerst de hond gedood, waarna men zich naar het graf begeeft, waar het medegebrachte hoofd drie-maal op de hut wordt geworpen. Daarna brengt men het naar de *pa'ladaraan*, de plek waar het groote doodenmaal is gehouden, en daar wordt de kop verbrand, waarna men alles aan zichzelf overlaat. Aan den troep die den kop is gaan halen, worden twee buffels, een varken en een hond gegeven. Eén dier buffels wordt geslacht en gegeten, de andere nemen de afgezanten levend mede.

Op den avond van dien dag gaat men een poos lang zingen en dansen in het sterfhuis. De zang heet *soemengo*. Den volgenden dag heeft het *malolo* plaats. Daarbij worden van 1 tot 10 karbouwen geslacht en een varken, en na afloop hiervan mag weer rijst worden gegeten. Na den dood van een Tomakaka mag door zijn onderhoorigen gedurende eenige dagen geen rijst worden gegeten.

Eindelijk heeft dan op den daaropvolgenden dag de slotplechtigheid plaats, het *mabase boeboeng*, «het reinigen van de put». Hierbij wordt het sterfhuis aangeveegd met bezems van palmbladnerven, en al het verzamelde vuil wordt buiten het

¹⁾ Dit zal wel niet altijd het geval zijn geweest, want in Seko, vanwaar het slachtoffer moest worden gehaald, vertelde men ons, dat de afgezanten soms een maand moesten wachten, eer de To Seko in staat waren een mensch te leveren.

dorp geworpen. Alle dorpelingen verzamelen zich weer bij de rijstschuur van den Tobakaka, de alang kasitoeroesan, om daar een maaltijd te houden, waarbij een groot varken is geslacht. Wanneer de zon op den avond van dien dag ondergaat, wordt nog een kuiken gedood en geroosterd. Dit wordt daarna weg-geworpen, onverschillig naar welke richting. Dit dier wordt beschouwd als het laatste voedsel dat aan den doode gegeven wordt. Men noemt deze handeling makaroewen. Na afloop hiervan wordt niet meer naar den doode omgezien. Men verzekerde ons ook, dat hierna geenerlei voedsel meer naar het graf wordt gebracht. Ook de grafhut wordt niet hersteld, maar men laat haar vervallen en vergaan.

Gewone menschen worden op den sterfdag zelf begraven; velen die geen kist kunnen koopen, worden zonder deze begraven. Men drukt dit op deze wijze uit: de dooden, voor wie een buffel of een varken wordt geslacht, gaan in een kist; de anderen niet. Personen die een onnatuurlijken dood zijn gestorven, en lijken van kinderen, die overleden zijn voordat ze tanden hadden, worden in katoen gewikkeld en dan begraven. Op hun graf wordt geen hut gebouwd; men plant er wat stekken van sendana en tabang (*Dracaena*) op, en plaatst er drie steenen: één aan het hoofdeind, één aan het voeteneind en één in het midden. De naaste familieleden van den overledene mogen gedurende drie dagen geen rijst eten; deze gewoonte noemt men maro'o.

Omtrent hun denkbeelden over de ziel en het zielenland kon ik van deze overigens openhartige menschen weinig te weten komen. De vragen betreffende dit onderwerp werden steeds beantwoord: Wij weten niets van wat van den mensch wordt na zijn dood. Alleen wist men wel een naam op te geven, waarmede het zielenland wordt aangeduid. In Parara noemde men ons Maroepa'tang, dat in het Westen gelegen moet zijn. In Tandoeng vertelde men ook, dat de zielen dien kant uitgaan naar Tolondo. Te Kanadede gaf men aan het zielenland den naam van Molalondong; te Oeri en Limbong: Toea Londo' of Tana walling. Hier beweerde men ook dat de ziel den loop van de zon volgt.